

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha

Herausgeber: Societad Retorumantscha

Band: 61 (1947)

Artikel: Üna pergamina da Bifrun : davart il Plaz da Samedan avaunt 400 ans

Autor: Pult, Jon

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-216123>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 07.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Üna pergamina da Bifrun

Davart il Plaz da Samedan avaunt 400 ans

Jon Pult

Illa biblioteca da la Fundaziun Planta d'he eau chatto ün di, svutrand in ün chaschuot traunter notandas veglias, üna stupenda pergamina cun üna scrittüra ourdvart fina e regulera cha que pera a prüma vista be stampo. La surpraisa ais steda granda vzand suotwart il nom da Jachiam Bifrun, nos venerabel scriptur rumauntsch chi ans ho regalo 1552 il prüm cudesch in nossa lingua e 1560 «L'g Nuof Sainc Testamaint».

La pergamina, chi porta la data dals 23 marz 1557, ais scritta in latin scu tuot ils documaints, las scrittüras ed ils protocols cha Bifrun ho fat scu nuder public. Nus and chattains illa biblioteca chantunela a Cuoira, aint il archiv da Samedan, illa biblioteca privata da sar Leonhard Sutter a Samedan e prubabelmaing aucha in oters lös. Ma il pü bel e pü interessant cha nus avains vis, ais la pergamina cha nus vulains cò publicher.

A's tratta in se be d'üna sentenza chi metta fin ad üna dispütta. Mo nus intravzains in quist documaint giuridic da tuottas sorts detagls chi büttan ün pô d'glüsch sül vegl Plaz da Samedan avaunt 400 ans ed ans faun reviver per ün mumaint il minchadi da quel temp. Ils drets, dals quêls vain tratto in quista sentenza, e chi haun perdüro aucha tschientiners, sun in cuorts pleds ils seguaints:

L'an 1513 haun ils per davants da Joh. Andreoscha cumpro da la vschinauncha per 8 flurins ils drets da scuer e nettager la plazza publica (q. v. d. nüzzager e rasper insembe la grascha!). L'an 1532 ho Joh. Baratta pretais drets da scuer, mo sainza obtgnair radschun. L'an 1552¹ però ho sieu figl Paul Baratta, zieva avair fabricho üna chesa in Plaz, survgnieu il permiss «da scuer dal mür da sia chesa

¹ Seguond üna copcha our d'ün protocol da Jachiam Bifrun fatta l'an 1752 e 1753 tres Joh. Pernisius e tradütta l'an 1785 in rumauntsch tres Flori D. G. Planta. — Quistas scrittüras as rechattan illa biblioteca da la Fundaziun Planta.

vers la Plazza per il spazi da duos pass da pann». L'an 1557 pretendia Joh. Andreoscha cha sieus vegls drets veggan respettos. In pü plaundscha el cunter la vschinauncha ch'ella hegia vendieu ün töch sulam dal Plaz per fabricher, que chi füss ün impedimaint per sia ed otras chesas ed eir per la via publica. La vschinauncha fo valair cha'l plandscheder gioda sieus drets uossa augmantos da valur cun memma rigur e cha la vendita dal sulam fatta dals vschins nu detta impedimaint ad üngün. Zieva plaunt e resposta, dits e cuntradits, vain güdicho cha la vschinauncha possa vender il sulam fand tschertas prescripziuns da fabrica. Ma il plandscheder dess posseder per adüna, dand a la vschinauncha 8 flurins, ils drets da scuer e nettager il Plaz fin als cunfins descrits, arsalvo tschertas restricziuns. Pü tard passan quels drets tres barat e vendita da la chesa d'ün proprietari a l'oter¹. L'an 1875 finelmaing declera Florio Rodolfo Planta, l'ultim proprietari da la chesa a la quela appartegna il dret da scuer il Plaz:² «Vezinand cha las exigenzas circa il scuer in vschinauncha dvaintan vi e pü grandas e sun incompatiblas cun ils dretts ed obligs aspettants a mia chesa, schi am he eau a scopo d'alver ogni discrepanza da tela vart . . . resolt da *renunzier* formelmaing als dretts chi aspettaven als proprietaris da mia chesa da pudair scuer il Platz, dretts, tiers l'aquist dals quels füttan replichedamaing purtos notabels sacrificizis.»

Ils temps as haun müdos. Que chi'd eira pü bod üna giodia ais dvanto zieva passa 350 ans ün agravi. Hoz ans pera que tuot curius cha nu's trattaiva da *dovairs*, ma da *drets* da scuer e cha quels eiran telmaing retscherchos cha's dispüttaivan dafatta per quels. *Scuer* vulaiva eir dir *nüzzager* tuot la grascha, fain e stram chi crudaiva per terra, specielmaing intuorn la suosta, dasper la stadaira e davaunt las ustarias. Il trafic stu esser sto grand, e tuot la grascha sün Platz significhaiva ün bel chapitêl!

---

¹ Illa biblioteca da la Fundaziun Planta as rechattan relativs documaints: 1639 ceda Barbla (da Jan Silvet) ils drets a Mart. Tunet Lichin. 1705 vain translecho la «Cuort cumöna» u «Suosta» davent dal Plaz a cuost dal proprietari da la chesa culs drets da scuer, chi'd ais uossa Jan Batt. Planta; el avaro giavüscho quella translocaziun; ils drets da scuer veggan extais eir sül spazi dvanto liber chi'd ais uossa unieu al Plaz. 1810 vain decis da cuvrir il Platz cun salascheda (i'l rumautsch italianiso da quel temp!) «primo per publico decoro, secondo doviand tegner allò Cussailg da Vschins schi chia que nun pêra decenta da dovair stêr nel fangho sco bgearras voutas s'hò stuvieu stêr.»

² In üna charta scritta da Tänikon als 26 meg 1875 als cuvihs da Samedan.

La pergamina da Bifrun ans do ün' idea dal Plaz u *plazza publica* (platea publica) e sieus cunfins. A vain numno: La *baselgia* (sacra aedis) cun clucher (turris) e *sacristia* (sacrastia). Ella saro steda al medem lö scu hoz, ma pü pitschna e forsa otramaing situeda¹. Sper il Plaz as rechattaiva eir la *cuort cumöna* (cohors communis) ed a medem temp *suosta*. Una tela vain manzuneda già dal 1477 in quel interessant documaint chi disch traunter oter «cha quels da Samedan dessan giodair la Cuort in la surscritta chesa u la plazza cun giuver, suter, sulazzer scu da vegl inno haun fat»². 1530 ais gnieu fabricho üna nouva «cuort cumöna ù suoschda ù niderleg chi sto spaera ilg Platz in Samaedan, la quaela ho scurrentschas³ à damaun vardt la via cumöna, à metzdi lg Platz, a saira ls hartevals d'ün tschert Schimun Baratta, ad üngüna hora eir ls ditts hartevals». Quaista nouva suosta chi serviva eir scu chesa cumünela stu esser steda zuond bella, pü grandiusa cu cha que eira necessari (elaborata magnificentius quam pro necessitate), scu cha pretendaivan quels da Schlarigna e da Bever chi vaivan da pajer landervi! La vschinauncha da Samedan pudaiva fitter vi il plaun sur u drizzer aint butias u ustaria⁴. Tres Bifrun gnins a savair cha quaist edifizi avaiva dadourvart üna s-chela (scala). Vi dal mür eira tacho üna «berlina et plata», scu cha resulta dal documaint dal 1705 a regard la translocaziun da la cuort cumöna u suosta davent dal Plaz. L'edifizi, chi ho servieu 175 ans scu chesa cumünela, staziun da s-charg e recharg, deposit da marchanzias e prubabelmaing eir scu ustaria, ais gnieu demolieu e refabricho «our dala stalla seu ovile della chiesa steda dels hereds Jan Drea»⁵. Que pudess esser «la chesa Marugg» sper il Plaz chi demuossa aucha hoz il caracter da suosta. La pergamina da Bifrun fo eir menziun d'üna chesa in

¹ Seguond E. Poeschel, «Die Kunstdenkmäler des Kantons Graubünden III 378», vain numno 1501, 1530 e 1550 in quel lö üna chapella da Sant Antonius. Ma dal 1551 Samedan avaiva fingio accepto la refuorma.

² Documaint latin aint il archiv da Schlarigna, nr. 9. — Seguond Selina Meyer, Chalender ladin 1939 p. 50—51, as rechattaiva quaista cuort e suosta sulla veglia e misteriosa «Cuortatscha» süsom vschinauncha.

³ Scurrentschas, da scuorrer, ho cò il sen da cunfin (vair F. Melcher, Annalas 39, p. 19).

⁴ Documaint latin aint il archiv da Samedan, nr. 53, tradüt in rumauntsch e copcho 1783 tres J. Orlandi (copcha in possess da Leonhard Sutter).

⁵ Copcho 1783 dal cudesch da Schlarigna tres J. Orlandi (copcha in possess da Leonhard Sutter).

Plaz numneda *Turicella* «pitschna tuor» u *Trusella* seguond la traducziun rumauntscha fatta zieva Bifrun. In pü vain manzuno aint illa pergiamina cha pü bod saja sto in Plaz be üna chesa, mo cha uossa sajan *trais chesas chi tegnan ustaria* (tres domos quae hospicia exercent). Üna da quistas ustarias eira da Matthia Bunhom, scu cha resulta d'ün manuscrit rumauntsch da Bifrun¹. A vegnan aucha numnedas las chesas da Joh. Baratta e Joseph Baratta ed il üert da Jan Urschletta². Nus udins eir d'ün *sulam* (solamen) scu plazzel da fabrica, da la *via publica*, chi eira in ün lö pü largia cu'l solit, e da la *via sura* (via superior). Nus vzains a passer mnadüras (iumenta), charramainta, crapents (vehicula, plaustra, trahae), barellas³ (vectabula), schliesas (cha Bifrun latinisescha in sclesula); nus vzains a ramasser cun rastè (rastrum) u badigl (batillum) fain e stram e grascha; nus vzains a pser sulla *stadaira* (statera) chi as rechattaiva sün Plaz⁴.

Que füss interessant da localiser tuot quaistas indicaziuns e da pruver a reconstruir cun üna skizza il vegl Plaz da Samedan. Forsa cha que gratagia ad ün u l'oter lectur zieva avair let la pergiamina cha nus publichains cò i'l text originel latin e lura in üna traducziun rumauntscha, fatta sainza indicaziun da la data dal nuder Paulus Batt. Gallius. La traducziun as rechatta eir illa biblioteca da la Fundaziun Planta.

In¹ nomine domini nostri Ihesu Christi amen. Anno ab eiusdem nativitate millesimo quingentesimo quinquagesimo septimo, inditione ultima, die vero vicesimo tertio mensis Marcii. Coram iure in Samadeno sedente pro tribunali Iohanne Anthonio Müsaun, loco mei notarii tunc iudicis, sed agentis propter convicatum, quem tum gerebam. Cum prudentibus viris Iacobo Nutti

¹ Biblioteca chantunela Cuoira, manuscrit A 726: Santenzchia (dals 12 gün 1554) ... dvanto in chiesa Matthia Bunhom huster.

² La pergiamina cuntegna in pü divers noms da vschins da Samedan e d'otras vschinaunchas d'Engiadin'ota, traunter quels Joan Travers, nuder public dal 1516.

³ Barella «pitschen char da biag», dal vegl tudas-ch bâra (F. Melcher, Annalas 38, p. 155).

⁴ Scu cha'ns demuossa il documaint già cito dal 1477 ais gnieu cumpro quel an cun contribuziuns da Schlarigna e Crasta üna stadaira chi stuvaiva però rester a Samedan.

⁵ Il text ais reproduit exactamaing seguond l'originel, arsalvo la differenzchaziun dad u e v, l'adöver da custabs grands e pitschens, l'interpuncziun e las scurznidas chi sun pel solit scrittas our. Custabs miss traunter cröchets [] as referischan ad üna copcha dal text fatta l'an 1753 da Johannes Pernisius e chi as rechatta hoz illa biblioteca da la Fundaziun Planta Samedan. — Que am suprasto d'ingrazcher a sar dr. Rudolf Preiswerk, Scoula evangelica Samedan, per sieu prezios agüd vi dal decifrer ed interpreter il text.

In nomine domini nostri Ihesu Christi anno ab ciusdem nativitate Millefisco quingentesimo
 quinqagesimo septimo iudicione ultima die vero reggesimo tertio mensis Martij. Ceterum sine in Samaden scilicet pro cunctis
 Iohanne Anthone Mifauo loco mei notarii tunc iudicet sed agens propter consuetum quem tam gerbam. Cum prudenter sit
 ubi Jacobo Nutti piflano et Lametto pambus et Lanetto Conradi de Biuro. Jacobo Fiehm Andreu Jevendio et Jacobo Nutti
 Togni de Celevino. Manlio Thomas Andreu Minim et Florio Pansie de Bontrafine. David Jacobo Martinus Ding et Isidore Tanning
 de Samsenawisio. Iohanne Sancti et Anthone Simeon de Syluaplane. Iohanne Chvalosch et Jacobus Bernardi de Bifflo
 omnibus iuridicis ordinatis aut assumptis eorum loci qui exemptionem habebant iudicandis in hanc causam. Exstitit querela ista
 inter discretum nunc Iohannem Andreensem agentem suo nomine cum suis consimilis Jacobo Tong et Caudentio Pape sumari,
 eisq; suis adiutoriis Andreu Laneto de Scamme ex una parte. Querentes eum suu causidico Jacobo Nutti Rothe pifcripto
 calentes uiciniam Samadenensem dicentes quod iste Iohannes maiores olim sibi anno 1513 emissi via serpentis et pur
 gando publicam plattam a vicina Samadeni. Quae iure ipse Iohannes et sui maiores quiete et sine impedimento possedisse
 usque ad annum 1538. Deinde iste nota a Iohanne Baratta et ordine sua, et accusatis consilii apprehensib; ipsi actori sua
 iura, lata sententia per iurisdictionem eadem iure obtinuisse. Denun per Paulum Barattam eadem lata resuata et eadem iura
 propter clamorem dictum in Thurgauum, et tunc iterum eadem iura eisdem actori iustificata. Quod iura possesse per ipsum aborem
 et suis parentes per spacio annorum quadraginta quatuor excedere non posset ut in posteriori possidere absq; illo imper
 dimento uicinie. Vnde illa predicti universi actores, queuerant eadem uicinie, uenienti se medietate solamini placita per
 licet sit in angulo sacra causa et ea uaria in qua solamini placita per colligere statim forte impedimento adiutui
 suorum actionis et aliorum et sua justitia. Et samediem ipsi ex quo arbitrabantur ut illa venditio a iure prohibetur tangi
 nullis ipsi uicinie et ipsi damnosa. Sed ea ergo notariis et consimilis Iohanne Martini et Andreus poluenti consuli uicinie
 Samadeni eum conditoris Lucia Gres et cum nostro causidico Manlio Thomas pifcripto nomine nostro uicinie responsamus.
 Verum est quod maiores dicti actoris sua scordi et purgandi publicam plattam Samadenem tempore predicto paterente emisisti
 a consuli uicinie pro prelio obo florentrium. Quo nunc ex quo appetitis fuisse et nunc multo plus uicini effest. Et ut ramus
 ipse actor et sui maiores quiete possedissent et pacifice usi essent sine impedimento uicinie. Neque uicinie inquit illi litteris mouisse
 de illis uiribus, aut momentibus se adiunquisset, aut in aliquo eadem de causa se intromisisset. Nunc uero si actor se rigidus his uiribus
 interfueret, nam non poterat quenguan uicinum, cui faciat forum aut mettem, de uehiculo casu, aut occursum decisione, sua
 tollere et colligere, vel si angulus platearum illorum aut detrusum fuerit, ausi si heresi e uelabulo prelapsum fuerit resumere
 patetur. Et olim usum tantum denum in publica platea exigitte, nunc uero tres dominos esse que hospitio excederent, et
 si ipsi hospites alii alienigenae forent proponendum suis iumentis, in plateam publicam non uolentibus, tunc si quis
 illici respliceret, id ipse actor pro suo iure uellet recipere, quod ipsi hospitibus solet onerosum, simulq; eadem disputationem.
 Quid ne propter nos ex quo pietatem, ut is actor precium olim numeratus a suis maioribus, nunc a nobis recuperet, et ea
 sua nobis restitueret, et hoc uicta tenorem nostrorum statutorum super illis emptianibus declaravimus. Preterea respondimus
 pro uicinie solamini predicti anglis, hinc uenditio faciat consensu totius uicinie, nec eam impeditu formam adiutui
 actuum dictorum alterum, quid possessori uicinarii suarum cedimur de hoc non querentibus, nec vice publica, quia uia eo loco
 latior est quam alibi. Ad ea actio nis replicavit, se suum ius perpetuo possidere posse, quia huic iuris iusta apparetur non
 tenebatur, et insuper se usucaptionem longi temporis obtinuisse iuxta tenorem statutis, nec se amplius molestari posse. Preterea
 se non adversari si quis uicinus, suum forum, messem aut sterco, aliamque rem, casu aut occursu, aut olio obsecro, recipere
 seu colligere uellet, ut id per se aut suas non obstat. Similiter et hospites, si forum iumentis alienigenae, cui suis, in plateam per
 blitem proposuissent, ut abeuntibus illis resumere uolent, utrumque de uenditione facta dicti solamini nullo
 modo debere ualere ob suscriptas causas. Ad hanc nos institutum ut si suum recipere propter antecedens causas. Vnde uenditio
 solamini facta a uicini rata maneat. His quibus et reponit, dictis et contradicis, et alijs pluribus et hanc causam per
 tinentibus, recitatq; sine instrumento uenditionis dictum tunc facta pro secunda publicam platea pifcripta per domum Iohannem
 Transversum probum notarium sub anno M DXXV. Item alio instrumento unus sententia late inter ipsam alterum et Iohannem
 Barattam per causam illorum iuriu scripta per domum Georgium Transversum publicum notarium sub anno M DXXVI. Item alio
 instrumento sententia late inter ipsam alterum et Paulum Barattam per causam dictorum iurium scripta per me notarium sub anno
 M DLI. lectio statutis per utramque partem allegatis. Vsq; solamini uidentis in angulo ecclie, et omnibus alijs cum matura
 diligentia consideratis. E vocata iurisdictio confilia habito, et nomine domini nostri IESU CHRISTI missato a quo omnia bona
 procedunt. Licitur et pronuntiantur ut licet uicini samedeint stendere solamini, quod est in angulo ecclie, pro medificando
 ita ut minus costringendus non excedat murum anguli ecclie, et postem superiorum sicut ab ortu et minore anguli turri eiusdem
 ecclie. Preterea ut dictus alter perpetuo possidere iura scordi et purgandi dictam plateam iuxta tenorem suorum instrunctionum
 dans ipsi uicini florenos octo hinc ad festum Sancti Michaelis pro supplemento ipsius uenditionis dicta uicinia. Cuius platea
 publica, hi sunt confines, partim confensi partum dicti, partim a iurisdictione desponsati. Prope domum Iohannem Barattam
 alter utrum debet iuxta tenorem sententia late ardensim uite. Prope domum Alashie Bumhom a termino qui est sicut muri
 domus ipsius Mathiae fokus, usque ad angulum muri Turicelle. Subtus uero Turicellam proxi sententia supnominita inter illas
 lata declaratur, et usque ad postem sicut in angulo horti Iohannis Urschlette, et descendens subtus ad propinquum anguli ecclie
 spectans plateam seu solamini nunc uenditio, uergens ad superiorem uiam, exinde a fenestra Sacristie ecclie eninde transuerso
 ad priuam fenestram uersus plateam domus Iosephi Barattae prope salam cohortis communis. Deinde ab angulo nimi cohortis com
 munis inferiori, hoc est ab occasu, transuerso usque ad angulum superiorem domus Iohannis Barattae. Quod spatium quod est inter
 dictos confines, dictus alter debet bona fide scordare et purgare nec ultra id excedere sub pena quinque platorum promptiori pro
 qualibet uice. His conditionibus sub eadem porta obseruandis, ut licet eis uicino se aliquod sterco a suo uehicendo fuerit effusus
 celso aut imprudentia, id battle resumere. Et si sia messis, seu suum forum, fortuito aut aliqua illatione facta, prolabitur, ut licet
 ei uicini manu aut rastro id colligere et recipere. Similiter et hospites se proposurum forum immittit ad uentientem illis alijs
 tribus ualeant forum uolent manu aut rastro colligere et recipere. Tertio si uicini uolentia quecumque tempore libenter transverse
 rotant in eis loco ut etiam uero non in loco maiores non quilibet uicinus aut etiam juvenis qui forum cui stram
 ponderandi causa hic in dicta platea habuerit, sub latrone, aut in quo uero loca platea. Tunc eis uolent quod a suo plango aut
 traditio uelgo solecula, dictum est, id tamen manu aut rastro resumere sine impedimento dicti alteris. Vnde si actor scoperuerit
 aut purgaverit, nunc suu collectionem eadem aut sequenti die, debet a dicto continentia platea nostra predictas confines amittere et authere.
 Quid si ita non auherit, tunc licet conuici tenor die sequente id collectum pro suo auferre. In reliquis exten omnibus anteo
 nominata instrumenta rata indicant. Actum in dicta platea publica presentibus prescriptis et alijs pluribus

Ego Jacobus filius quoniam Iohannis Bifrontis Samadenensis apostolica auctoritate publicus notarius et concius pifcriptus
 predictis omnibus iuris suis cogi rogatus ab utraq parte commission michi fuit a pifcripta iurisdictione sit hec instrumentum
 sententiae scriberem, quod scripti et mi publicam fermam redigi et in fidem omnium et singulorum iste alterorum
 me subjungit et solito meo signo signans et robustus.

T. B.

Una pergamina
da Bifrun

Davant il Plaz da
Samedan avaunt
400 ans.

Pitsthen et Iamuotto Zanbuno et Ianutto Conradi de Bivero, Iacobo Fachin, Andrea Gratzchin et Iacobo Nuotti Tognae de Celerina, Mauricio Thomae, Andrea Minzin et Florino Zanoie de Pontrasina, Paulo Iacobi Martino Ding et Iohanne Taming de Sanctomauricio, Iohanne Savetti et Anthonio Simonnetti de Sylvaplana, Iohanne Chrialaschi et Iacobo Bernardi de Syllio, omnibus iuridicis ordinatis aut assumpti(s) in eorum locum, qui exceptionem habebant iuridicis ordinatis aut assumpti[s] in eorum locum, qui exceptionem habebant

Extitit quaedam lis inter discretum virum Iohannem Andreossae agentem suo nomine cum suis consortibus Iacobo Foing et Gaudentio Pitz iuniori cumque suo advocate Andrea Ian Deae de Scanivo ex una parte. Querentes cum suo causidico Iacobo Nutti Pitsthen praescripto adversus viciniam Samadensem, dicentes: qualiter ipsius Iohannis maiores olim sub anno 1513 emissent ius scopandi et purgandi publicam plateam à vicinia Samadensi. Quae iura ipse Iohannes et sui maiores quiete et sine impedimento possedissent usque ad annum 153[2]. Deinde lite mota à Iohanne Barattae ob eadem iura et accersitis convicis approbantibus ipsi actori sua iura, lata sententia, per iurisdictionem eadem iura obtinuisse. Demum per Paulum Barattae eadem lis renovata ob eadem iura propter domum dictam Turicellam, et tunc iterum eadem iura eidem actori ratificata. Quae iura possessa per ipsum actorem et suos parentes per spaciū annorum quadraginta quatuor, crederet aequum esse, ut in posterum possideret absque ullo impedimento viciniae.

Ultra illa praedicti universi actores querebant, eandem viciniam vendidisse modicum solaminis plateae publicae sitae in angulo sacrae aedis et eius turris, in quo solamine aedificaretur. Quae aedificatio futura foret impedimento aditui suarum aedium et aliarum et viae publicae. Quamobrem ipsi aequum arbitrabantur, ut illa venditio à iure prohiberetur, tamquam inutilis ipsi viciniae et ipsis damnosa.

Ad ea ego notarius et Dionisius Iohannis Martini et Andreas Zavaritti convici viciniae Samadensis cum coadiutori Lucio Gros et cum nostro causidico Mauricio Thomae suprascripto nomine nostrae viciniae respondimus, verum esse, quod maiores dicti actoris iura scopandi et purgandi publicam plateam Samadensem tempore predicto praeterito emissent a convicis viciniae pro precio octo florenorum. Quae iura nunquam appreciata fuissent et nunc multo pluris valoris essent. Quae tamei ipse actor et sui maiores quiete possedissent et pacifice usi essent sine impedimento viciniae. Neque vicinia unquam illis litem movisset de illis iuribus aut moventibus se adiunxisset aut in aliquo eadem de causa se intromisisset. Nunc vero is actor rigidius his iuribus utifrueretur, nam non pateretur quenquam vicinum, cui fuisset foenum aut messem de vehiculo casu aut occursu decisum, suum tollere et colligere, vel si angulis platearum illis aut detrusum fuerit, aut si sterlus à vectabulis prolapsum fuerit, resumere pateretur. Et olim unam tantum domum in publica platea extitisse, nunc vero tres domos esse, quae hospicia excercent, et si ipsi hospites alicui alienigenae foenum darent proponendum suis iumentis in plateam publicam morantibus, tum, si quid illic restaret, id ipse actor pro suo iure vellet recipere, quod ipsis hospitibus foret onerosum simulque eisdem

divertentibus. Quapropter nos aequum putaremus, ut is actor precium olim numeratum à suis maioribus nunc à nobis reciperet et ea iura nobis restitueret et hoc iuxta tenorem nostrorum statutorum super illis emptionibus declarantium. Praeterea respondimus pro venditione solaminis praedicti anguli: hanc venditionem factam consensu totius viciniae nec eam impedimento futuram aditui aedium dictorum actorum, quia possessores vicinarum suarum aedium de hoc non quererentur, nec viae publicae, quia via eo loco latior esset quam alibi.

Ad ea actor uts. replicavit; se suum ius perpetuo possidere posse, quia huiusmodi iura appreciari non tenerentur et insuper se usucaptionem longi temporis obtinuisse iuxta tenorem statuti nec se amplius molestari posse. Preterea se non adversari, si quis vicinus suum fœnum, messem aut stercus, aliamve rem, casu aut occursu aut alio obstaculo, recipere seu colligere vellet, ut id per se aut suos non obstaret. Similiter et hospites, si fœnum iumentis alienigenis, aut suis, in plateam publicam præposuissent, ut abeuntibus illis restans fœnum recipere valerent. Ulterius de venditione facta dicti solaminis nullo modo debere valere ab suprascriptas causas.

Ad haec nos institimus, ut is suum reciperet propter antedictas causas utque venditio solaminis facta à vicinis rata maneret. His questis et responsis dictis et contradictis, et aliis pluribus ad hanc causam pertinentibus, recita toque uno instrumento venditionis dictorum iurum factae pro scopanda[m] publicam plateam scripto per dominum Iohannem Traversium publicum notarium sub anno MDXVI. Item' alio instrumento unius sententiae latae inter ipsum actorem et Iohannem Barattae per causam illorum iurum scripto per dominum Georgium Traversium publicum notarium sub anno MDXXXII. Item alio instrumento sententiae latae inter ipsum actorem et Paulum Barattae per causam dictorum iurum scripto per me notarium sub anno MDLII lectisque statutis per utramvis partem allegatis visoque solamine vendito in angulo ecclesiae et omnibus aliis cum matura diligentia consideratis. Praefata iurisdictio consilio habito et nomine domini nostri IHESU CHRISTI invocato, à quo omnia bona procedunt. Iudicavit et pronuntiavit, ut liceret viciniae Samadensi vendere solamen, quod est in angulo ecclesiae, pro inaedificando, ita ut murus exstruendus non excedat murum anguli ecclesiae et postem superiorem situm ab ortu et murum anguli turris eiusdem ecclesiae. Preterea, ut dictus actor perpetuo possideat iura scopandi et purgandi dictam plateam iuxta tenorem suorum instrumentorum, dans ipsi viciniae florenos octo hinc ad festum Sancti Micahelis pro supplemento ipsius venditionis dictae viciniae.

Cuius plateae publicae hi sunt confines, partim consensu partium dicti, partim à iurisdictione designati. Prope domum Iohannis Barattae actor uti frui debet iuxta tenorem sententiae latae antenominatae. Prope domum Mathiae Bunhom à termino, qui est secus murum domus ipsius Mathiae fixus usque ad angulum muri Turizellae. Subtus vero Turicellam prout sententia supranominata inter illas lata declaratur et usque ad postem situm in angulo horti Iohannis Urschlettae et descendente subtus ad propinquum angulum ecclesiae, spectans plateam secus solamen nunc venditum, vergens ad su-

periorem viam, exinde a fenestra Sacraстiae ecclesiae eunde transverse ad primam fenestram versus plateam domus Iosephi Barattae prope scalam cohortis communis. Deinde ab angulo muri cohortis communis inferiori, hoc est ab occasu, transverse usque ad angulum superiorem domus Iohannis Barattae. Quod spaciun, quod est intra dictos confines, dictus actor debet bona fide scopare et purgare nec ultra id excedere sub pœna quinque plapardorum promptorum pro qualibet vice. His conditionibus sub eadem pœna observandis, ut liceat cuique vicino, si aliquod sterlus à suo vehiculo fuerit effusum casu aut imprudentia, id batillo resumere. Et si sua messis, seu suum fœnum, fortuito, aut aliqua illisione facta, prolabitur, ut liceat ei vicino, manu aut rastro id colligere et recipere. Similiter et hospites, si præposuerint fœnum iumentis advenientium, ut illis abeuntibus valeant fœnum restans manu aut rastro colligere et recipere. Porro, si vicinia voluerit, quoconque tempore libuerit, transferre stateram in alio loco, ut ei liceat id agere. Dum vero hoc in loco manet, tunc quilibet vicinus aut etiam forensis, qui fœnum aut stramen ponderandi causa hic in dicta platea habuerit, sub statera aut in quo vis loco plateae. Tunc abiens valeat, quod à suo plaustro aut traha vulgo sclesula [schliessa] dilapsum erit, id totum manu aut rastro resumere sine impedimento dicti actoris. Ulterius si actor scopaverit aut purgaverit, tunc suum collectum eodem aut sequenti die debet à dicta continentí platea intra praedictos confines amovere et avehere. Quod si ita non aveherit, tunc liceat convicis tercio die sequente id collectum pro suo auferre. In reliquis autem omnibus antenominata instrumenta rata iudicant. Actum in dicta platea publica presentibus suprascriptis et aliis pluribus.

Ego Iacobus filius quondam Iohannis Bifrontis Samadensis, apostolica auctoritate publicus notarius et convicus suprascriptus, praedictis omnibus interfui eoque rogatus ab utraque parte commissum michi fuit à prefata iurisdictione, ut hoc instrumentum sententiae scriberem, quod scripsi et in publicam formam redegì et in fidem omnium et singulorum ita actorum me subscripti et solito meo signo signavi et roboravi.

In¹ lg nom da noass Segner Jesu Christi Amen. In lg ann da sia naschintscha milli tschinchtschient tschinquanta sett, in l'indictiun ultima, alg di vainch et traïs dalg mais marz. Avaunt lg drett in Samaedan, seziant in lg tribunal lg Sr. Johan Antonio Mysaun, in pe da mi nudaer, da que temp mastrael, ma fatschiant anoma da la cuviaunza, siant eau cuvi. Cun ls prudaints homens Jachiam Nuot Pitschen, Januott Zambun et Januott Curadin da Biver, Jachiam Fachin, Andrea Gratzyn et Jachiam Nuottungia da Cellerina, Murezzan Tumaesch, Andraea Minzin et Flurin Zanoja da Puntra-

¹ Reproducziun dal text seguond ils princips già exposts tal text latin. Custabs u pleds miss traunter cröchets [] significhan correcturas u agiuntas fattas da nus.

sina, Paul Jachiam Martin Ding et Joan Tamin da San Murezzan, Joan Savet et Antoni Simunet da Sylvaplauna, Johan Chrialasch et Jacob Bernard da Selg, tuotts truaduors dapütos u tschernieus in loe da quels chi havaian scüsa da judichaer in quista caussa.

Ais alvo sü üna differentia traunter Ig discret hom Johan Andreoscha fatschiant à sieu nom, cun ls sieus assistents Jaechiam Fuoing et Guding Pitz juven et cun lur avuô Andraea Jan Deae da Schianf, da d'üna vart. Mattant ün plaunt, traes lur pistant Jachiam Nuott Pitzan superscritt, incunter la vschinaunchia da Samaedan, dschant: Quaelmaing ls vilg[s] da ditt Johan avaunt timp, anno 1513, haegian ngieu cumpro ls dretts da scuaer et nattagiae la publica plazza our da la vschinaunchia da Samaedan. Ls quael dretts el Johannes et ls seis vilgs haegian quietamaing et sainza impedimaint possidieu infina lg ann 1532. Allhura, siant muantô üna drachüra da Johann Baratta per ls madems dretts, schi haegiane, consentint ls cuvichs clamôs allô tiers, traes üna santentzia tratta, tael dretts obtg[n]ieu dalg drett. Pür zieva siant traes Paul Baratta ditta differentia renovaeda per ls madems dretts, per causa la chaesa anumnaeda Trusella, schi sajan ls ditts dretts à quel plandschaeder ratifichiôs. Ls quael dretts siant traes el plandschaeder et seis vilgs possidieus per spaci da quaraunta et quatter anns, schi craja el chia saja appusaivel, chia el ls possidescha eir da quinder invia sainza impedimaint da la vschinaunchia.

Ultra da que tuotts ls supraditts plandschâduors s'almantaien, chia ditta vschinaunchia haegia vendieu ün pô d'sulam da la plazza publica, giaschaunt in ün chiantun da la baselgia et da sia tuorr, in lg quel sulam dess gnir fabrichio: la quaela fabrica gniss ad esser impedimaint alg transit (ù antraedia) da lur chaesas et da ôtras et à la via publica. Pertaunt crajene esser appussaivel chia taela ven[d]ita traes lg drett gniss scumandâeda sco mael nüzzaivla à la vschinaunchia et ad els danaivla.

Sü sura havains eau nudaer et Dionisius Johan Martin et Andraeas Zavaritt, cuvichs da la vschinaunchia da Samaedan, cun lg assistent Luci dalg Gross et cun noas mussaeder Murezzan Tu-maesch superscrit respondieu anome da noassa vschinaunchia: Chia vaira saja chia ls vilgs da ditt plandschaeder ls dretts da scuaer et nattagiae la plazza publica da Samaedan per lg praditt temp passô haegian cumprô dals cuvis da la vschinaunchia per lg pretsch

da flurins oaich: ls quaels dretts mae nun sajan stôs appridschôs, et huossa sajane da blear plü valüta. LS quaels dretts però el planschaeder et seis vilgs haegian possidieu quietamaing et gudieu pa-schaivelmaing sainza impedimaint da vschins, ne la vschinaunchia me muanto ingüna lita per quaels dretts, ne s'miss cun quels chi muantaivan, ne s'intromiss cun ingün per quaella causa. Ma huassa gioda tael planschaeder aquels dretts cun plü rigiditaet, per che chia el nun lascha chia ün vschin, scha per cas, ù iscuntrant qualchün, dess giù fain ù mess giù dalg chiarr, poassa rasper ù pilgaer sü lg sieu, ù scha füss stratt giù per ls chiantuns da las vias ù appilgiô, ne lascha rasper sü scha füss struzzo grascha giù da las barellas. Et avaunt temp saja stô dich üna chaesa in la plazza publica, ma huossa sajan traís chi tegnan hustaria, et scha taels ustirs ad in-qualchün eister dettan fain da metter avaunt a sias mnadüras, chi staun in la plazza publica, allhura scha d'areista qualchiosa, schi voelgia el lg planschaeder pilgaer per sieu drett, lg quel füss gravaditsch à taels ustirs, et eir à lur giasts. Peraque schi crajans esser appussaivel chia tael pretsch, chi eira avaunt temp dô da seis vilgs, lg ditt planschaeder pilgia inavous da nus, et ns restituescha tael dretts, et aque tenur noass stratüts, chi declaera sura da tael cum-pras. Plü inavaunt havains respondieu per la vendita dalg sulam da ditt chiantun: chia quella vendita saja fatta cun consentimaint da la vschinaunchia, et chia que nun vegnia à daer impedimaint ingün al' antraeda da ditts planschaduors, perche eir ls possessuors da las proassmas chaeses nun s'almaintan da quellas varts, neir à la via cummoena, perche la via saja plü laeda allô cô utrô.

Sün aque ho replichio lg planschaeder . . . , chia el seis dretts adüna poassa possidair, perche chia tael draets nun sajan culpaunts da gnir appridschôs, et ultra da que chia el haegia la possessiun da lung temp tenur stratüt, ne poassa plü gnir mulestô. Melgs inavaunt chia el nun voelgia esser incunter sch'inquael vschin voelgia raspaer ù pilgaer sü sieu fain, mess, grascha ù otras chiossas chi's strüzzessan per cas ù per iscunter ù ôter impedimaint, cha que ne traes el ne ls seis nun dess gnir impiedieu. Lg sumgiaunt eir ls ustirs, schels mettan fain àvaunt à mnadüras eistras sco eir à las lur in la plazza publica, chia els, giant taels davent, poassan pilgiaer sü lg lur fain chi reista. Plü inavaunt davart la vendita fatta, nun daja ella . . . in valid per las praedittas caussas.

Sün aque havains nus fatt instantia, chia el dess pilgaer inavous lg sieu per las anteditas caussas et chia la vendita dalg solam fatta da vschins reista ratta et fearma. Siant miss quist plaunt, raspoasta, ditts, contraditts, et ôtras chiossas plüssas chi pertegnan à quista caussa, siant lêt ün instrumaint da la vendita da ditts dretts, fatta per scuaer la publica piazza, fatt traes Sr. Johan Travers nudaer publico in lg ann 1516. Item ün ôter instrumaint da d'üna santentia tratta traunter el planschaeder et Joan Baratta per caussa da queis dretts, scritt traes Sr. Georgio Travers nudaer public, anno 1532. Item ün ôter instrumaint d'üna santentzia tratta traunter el planschaeder et Paul Baratta per caussa da ditt dretts, scritta traes me nudaer sub anno 1552. Haviant lett statüts allegôs da l'üna part et da l'ôtra, et vis lg sulam vendieu in la chiantunaera da la baselgia, et tuottas ôtras chiossas cun madüra diligentia considerô: Schi ho lg antescritt drett, haviant ngieu cussailg et clamô in agüd lg nom dalg Segner Jesu Christi, dalg quael vain tuott bain, jüdichio et pronunciô: CHIA la vschinaunchia da Samaedan poassa vender lg sulam chi ais in la chiantunaera da la baselgia, per fabrichaer sü sur: però chia lg mür chi hô da gnir fatt nun passa our lg mür da la chiantunaera da la baselgia, et lg poest züra schantô à damaun vart, et lg mür da la chiantunaera da la tuorr da tael baselgia. Plü inavaunt chia ditt planschaeder per saimper possidescha ls dretts da scuaer et natagiaer ditta piazza seguont lg tenur da seis instrumaints, dant à la vschinaunchia florins oaich à que à St. Micheil, per lg supplimaint da la vendita da ditta vschinaunchia.

La quaela piazza publica ho tael cufins, part dôs aint da las parts, part eir designôs dalg drett. Daspaer la chaesa da Johan Baratta dess lg planschaeder gudair tenur la santintzia daeda sü sur manzunaeda. Daspaer la chiaesa da Matthia Bunhom dalg tierm chi ais schantô daspaer lg mür da la chiaesa da Matthia infina a la chiantunaera dalg mür da la Trusella. Ma suott la Trusella sco in la santentia suranumnaeda traunter els tratta vain declarô et infina alg poest miss in la chiantunaera dalg hüoert da Jan Urschletta, giand in qui suott tiers lg proassam chiantun da la baselgia, chi guarda la piazza daspaer lg sulam vendieu huossa, chi verza scunter la via zura, da lônd da la fneistra da la sacristia da la baselgia giant à traviers à la prüma fneistra incunter la piazza da la chiaesa da Joseph Baratta daspaer la schiaela da la cuort cum-

moena. Allhura da la chiantunaera zuott dalg mür da la cuort cummoena, quae ais da saira vart, à traviers infina à la chiantunaera zura da la chiaesa da Joan Baratta. Lg quael spaci chi ais aintra ditt cuffins, ditt planschaeder dess a buna fê scuaer et nattagiae, ne passaer our ultra suott paina tschinch plaparts bluotts per vouta. Cun traer tael conditiuns suott la mademma falla: chia immünchia vschin, scha füss strüzzo grascha giù dalg crapent, per cas ù nun vuliant, poassa raspaer sü cun ün badilg. Et scha sieu fain ù sia mess saja cun s'pilgiaer ù uschilgioe s'strüzess, chia tael vschin possa aque cun maun ù cun ün rastè cler et pilgaer sü. Lg sumgiaunt eir ls ustirs, scha els mattessan avaunt fain à mnadüras da quels chi voalvan aint, chia poassan, cura chia sun davent, cun maun ù cun ün rastè raspaer et cler sü lg fain chi reista. Ultra da que, scha la vschinaunchia voul la stadaira transferir in ün ôter loe, da che temp chia ly sumailga boen, schi poassa ella que faer. Ma d'intaunt ch'ella stô in aque loe schi pô inmünchia vschin ù eir fullastyr chi ho in ditta plazza fain ù strämm per psaer, saja suott la stadaira ù in che loe dalg plazz chia saja, cura el vo davent, tuott aque chi s'strüzza ù da sieu chiarr ù schliesa, cun maun ù cun ün rastè raspaer sü, sainza impedimaint da ditt planschaeder. Melg inavaunt scha lg planschaeder scuess ù raspess inqualchossa insemmel, schi daja el aque chia el ho raspô insemmel aquel di ù lg se quaint mnaer davent our dalg contgnair et cuffins da ditta plazza. Et scha el nun hô mno davent in tael moed, schi poassan ls cuvichs lg tearz di raspaer insemmel et mnaer davent per lur. Ma, in las ôtras chiossas tuottas judichian els ls suranumnôs instrumaints rats et fears. Dvantô in ditta plazza publica praesaents ls superscritts et ôters plüs.

Et eau Jachiam, filg [da] Johan Biffrun da Samaedian, traes authoritaet apostolica public nudaer et cuvih ut supra sun stô prae-schaint à tuottas suprascriptas actiuns, et siant da tuottas duos parts avuô, m'ais dô commischiun dalg supraditt drett chia eau aquaist instrumaint da santinzia scriva, lg quael eau hae scritt et ardüt in publica fuorma, et in fede da tuottas chiossas usche agitaedas, m'hæ eau suotascritt et cun mieu segn confirmô.

Et eau Paulus Batt. Gallius, publ. Imp. pot. Notarius, hæ aquaist præschaint Instrumaint da Santenzia, sün instanzia da sar Tregg da Samaedian, à bona fe our dalg original latin copiô et da

plaed in plaed in Romaunsch transferieu: in maggior fede suottscritt et signô.

La pergiamina, cha nus avains cò publicho i'l originel latin ed in traducziun rumauntscha, nun ans quinta inguotta danöv davart la vita da Bifrun. Mo ella ans muossa ün po l'ambiaint inua ch'el ho vivieu, e la scrittüra ans do ün' idea da la conscienuisited ed exac-tezza scu eir dal sentimaint estetic e la finezza da Bifrun.

Que füss da stüdger üna geda a fuonz sia ouvra tgnand quint eir dals manuscrits chi sun avaunt maun e chi paun der tscherts sclerimaints. Ad existan bain singuls stüdis davart Bifrun¹, mo üna biografia pü granda essans aucha debituors a l'autur chi ho — as po bain dir — s-chaffieu nossa lingua da scrittüra. Sieu Nouv Testamaint ais üna da las pü curaschusas e bellas prestaziuns engiadinaisas. Bifrun ho nuto modestamaing in sieu taquint: L'an 1560 d'he eau do our il Nouv Testamaint tradüt illa lingua dal pajais cun granda fadia ed a mieus egens cuosts da ca. 200 rainschs (Anno 1560 Novum Testamentum excusum est à me lingua vernacula tractum magno labore et meis impensis circa 200 ren. excusum).² Que correspuonda, calculo zuond s-charsamaing, a pü da 5 000 francs d'hozindi! Il scriptur rumauntsch nun ais mê sto pajo per sias fadias, al main da tuots Bifrun.

Taunt dapü aise nos dovair dad undrer sia memüergia e da fer debita menziun dal nouv documaint chatte, la bella pergiamina scritta da sieu maun. Ella ais ün dals pü preius manuscrits cha posseda hoz la biblioteca da la Fundaziun Planta.

¹ Nus algordains à l'edizion critica da Theodor Gartner, a las survistas da nossa litteratura, als referats da Rudolf Filli ed Artur Caflisch ed in ultim ad ün artichel da Giosuel Bott chi demuossa a basa da protocols da Bifrun — hoz in possess da Leonhard Sutter — ch'el ais mort pü tard cu cha's cra-jaiva, prubabelmaing l'an 1579 (vair Fögl Ladin dals 2. 11. 43).

² Biblioteca chantunela Cuoira, manuscrit B 175.